

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Historické vědy – klasická archeologie

Antické sklo na základě analýzy materiálu Národního muzea v Praze

**Ancient glass: Conclusions Based on the Analysis of the Collection in the
Prague National Museum**

Teze disertační práce

Vedoucí práce.: Doc. PhDr. Iva Ondřejová, CSc.

2016

Helena Svobodová

Sbírka antického skla Národního muzea je rozsáhlá, tvoří ji především vesměs intaktní nádoby, kterým byla věnována tato práce. Až na několik málo výjimek jsou ve sbírce zastoupeny téměř všechny výrobní techniky, počínaje sklem formovaným na hlinité odstranitelné jádro. Sbírka začala být systematicky zapisována do inventáře od 20. let minulého století, některé akvizice mohou být staršího data. Akvizice pocházejí z darů a z výkupů ze starožitností, případně ze soukromých sbírek. Většina je bez nálezového kontextu, jenom ve výjimečných případech je v přírůstkové knize zaznamenána provenience předmětu. Většinu tvoří foukané sklo, z volné ruky i do formy, z toho prakticky polovina jsou unguentaria. Jako komparativní materiál bylo použito v první řadě antické sklo pocházející z nálezového kontextu (např. římské sklo z kantonu Ticino, Magdalensbergu, Colcestro nebo Herculanea), ze záchranných výzkumů v Izraeli a dále z velkých sbírek světových muzeí, například Corning Museum of Glass, Royal Ontario Museum, Toledo Museum of Art apod., a mnoha dalších menších italských muzeí (Adria, Bologna, Padova) apod. Dalším bohatým zdrojem srovnávacího materiálu byly publikované velké soukromé sbírky (např. Wolf collection, Borowski coll apod.). Datování předmětů tedy bylo závislé na porovnání s výše uvedenými zdroji.

Sbírka byla zpracována v několika kapitolách podle výrobní techniky, první kapitola byla věnována počátkům výroby skla v době bronzové a objevení prvních nádob. Nestarší nádoby ve sbírce spadají do klasického období, jsou to malé nádobky formované na jádro, kompletně i fragmentárně dochované, jedná se o tzv. středomořskou skupinu I, II a III (Grose 1989). Sklo zhotovované sedáním do formy helénistického a raně římského období je zastoupeno několika miskami s žebry v kompletním i fragmentárním stavu. Z polychromního mozaikového skla se ve sbírce nacházejí pouze drobné střepy z nádob a jeden fragment se zbytkem omítky, pravděpodobně obložení stěny. Nejrozsáhlejší kapitolu představuje foukané sklo římského císařství, jedná se o nádoby nejrůznějších typů a tvarů, které byly zhotovovány foukáním do formy i z volné ruky, polovinu z celkového počtu tvoří unguentaria, až na malé výjimky všech typů dle typologie Isingsové (1956), v některých případech dle De Tommaso (1990). Unguentaria/balsamaria byla rozdělena do dvou skupin na malá a velká. Mezi menšími unguentarii jsou nejpočetnější skupinou tubulární unguentaria Isings form 8, která byla rozdělena podle poměru délky hrdla k tělu do několika podskupin. Unguentaria tohoto typu jsou

nejpočetněji zastoupena v nálezech 1. století, vyskytují se i ve století 2. n. l. a jejich datování lze na základě nálezu z Magdalensbergu (Rütti 1991) posunout do augustovské doby. Všechna unguetaria jsou zhotovena z přirozeně zbarveného skla s různou intenzitou modrozeleného nebo zeleného odstínu až na několik málo výjimek (unguentarium kat. č. 57 z transparentního žlutého a kat. č. 58 z modrého skla). Z velkých unguentarií byl zastoupený typ Isings 28a i 28b a větší počet tzv. candlestick unguentarií. Zvláštní skupinu představují tři unguetaria s delším komínkovitým hrdlem a trojúhelníkovitě rozšířeným tělem, které je v místě přechodu zaškrbené a jehož tvar připomíná zvon (kat. č. 72–74). Tato unguetaria jsou variantou mezi typem Isings 28b a 82b1, tento typ lze podle nálezu v Herculaneu datovat před rok 79 n. l. a v hrobech v Ticinu se objevuje ještě v první polovině 2. století n. l. (Biaggio Simona 1991). Větší počet velkých unguentarií lze zařadit k Vessbergovu (1952) typu I s tělem ve tvaru kulové výseče datovaných do 1.–2. století. Zajímavým exemplářem je kat. č. 98 ze slabě prosvítajícího lahvově zeleného skla, které Harden (1935) řadí do tzv. skupiny *green utility ware*. Jediným exemplářem ve sbírce s kolkem na dně je kat. č. 91, unguentarium typu Isings 82b2. Z nápisu do kruhu zůstalo čitelných několik písmen a na základě ostatních dochovaných nápisů jej lze přečíst jako PATRIMONI. Motiv uprostřed, pravděpodobně postava nebo dvě, se blíže vzhledem k slabému otisku kolku nepodařilo identifikovat. Z formy byla zhotovena dvě unguetaria, malá nádobka se dvěma protilehlými hlavami na těle z vínového skla (kat. č. 105) a lahvička z medově zbarveného skla imitující zvrásněným povrchem datli (kat. č. 104). V prvním případě se jedná o nádobku běžně rozšířenou ve 2.–3. století n. l. z velmi opotřebované formy se špatně čitelnými rysy obličeje. Druhá nádobka patří mezi výrobky 1. století n. l., často zhotovované z barevného monochromního skla.

Poměrně početně zastoupená je skupina malých unguentarií/flakonků, které se ve sbírce vyskytují po jenom, maximálně dvou exemplářích a nelze je přiřadit k typologii Isingsové. Dvě miniaturní nádobky s vně vyhnutým, široce rozevřeným okrajem a s tělem, jehož maximální šířka nepřesahuje okraj nádobky (kat. č. 106–107) jsou zhotoveny z odlišného materiálu a lze předpokládat jejich lokální výrobu. Jedná se o tzv. *hat-shaped jars*, většina nálezů z datovaného kontextu pochází z 2. století n. l. Ojedinělým exemplářem ve sbírce je fragmentárně dochované unguentarium/flakon s kuželovitým tělem ze silnostěnného skla. Nádobka je zdobena rytými horizontálními liniemi v pravidelných odstupech (kat. č. 108). Balsamarium egyptské výrobní provenience s rytými liniemi a téhož tvaru (rovněž

s odlomenou horní částí) se nachází ve sbírce Louvru, datované je do 2. až 3. století n. l. (Arveiller-Dulong–Nenna 2005). Další fragmentárně dochovanou nádobkou je spodní část unguentaria, případně tzv. Kohl tube z přirozeně zbarveného skla se spirálovitě ovinutým stejnobarevným vláknem (kat. č. 110). V nádobce zůstala pevně zakotvena bronzová tyčinka s profilovaným koncem. V tomto případě se tedy s největší pravděpodobností jedná o nádobku sloužící k aplikování černého prášku na zdobení očí. Vzhledem k fragmentárnímu dochování nelze tvar přesně určit. Stejný tvar spodní části těla i dekor ze stejnobarevného vlákna má tubulární nádobka se dvěma uchy (Stern 2001, no. 140) datovaná do 3. století n. l. Ojedinělý exemplář představuje i malá nádobka s komínkovitým hrdlem, okrajem zahnutým dovnitř a kulovitým tělem zdobeným čtyřmi mělkými kruhovými prohlubněmi rozmístěnými v nepravidelných intervalech. Lze ji zařadit k nálezům 3., případně 4. století n. l. (kat. č. 113). Málo frekventovaným typem je malá lahvička (v. 5,9 cm) z transparentního skla slabého nazelenalého odstínu s kulovitým tělem na nízké přitavené diskovité podstavě (kat. č. 117). V tomto případě se jedná o typ Rützi (1991) AR145, dvě byly nalezeny v Kaiseraugustu a další pochází ze Sirmia z hrobu datovaného do 4. století n. l. Do téže doby snad lze datovat i malý flakon s cylindrickým tělem zdobeným vertikálními žebry foukaný do formy (kat. č. 118). Nádobka nepatrně větších rozměrů s vertikálními žebry na těle a trychtýřovitě rozšířeným hrdlem a dutým prstencem pod okrajem syrsko-palestinské provenience se nachází ve sbírce Louvru.

Miska s jemnými žebry (Isings 1956, form 17) z medově zbarveného slabě transparentního skla s bílým horizontálně ovinutým opakním vláknem (kat. č. 119) patří k tzv. zarte rippenschale. Tyto misky, kolem jejichž výrobní techniky se vedou diskuze, byly zhotovovány již v augustovském období. Nacházejí se ve východním i západním Středomoří, největší koncentrace nálezů je v severní Itálii, Dalmácii a v oblasti Ticina, kde se předpokládá jejich výroba. Miska se zabrušovaným okrajem a vybrušovaným horizontálním žlábkem na těle ze žlutého relativně silnostěnného transparentního skla (kat. č. 123) patří k tzv. Hofheim cups (Isings form 12), které se rovněž objevují v augustovské době a nejvíce rozšířené byly v tiberiovsko-klaudijském období. Rozšířeny jsou především v Itálii a západních provinciích, sporadické nálezy z východní části impéria jsou pravděpodobně importy. Miska s „kýlovitým“ profilem a okrajem vně vyhnutým (kat. č. 122) patří k těmto typu. Objevují se ve velkém počtu na Kypru a předpokládá se, že i

tam tato „podkategorie“ zde byla vyráběna. Dvě miniaturní misky Isings form 20 bývaly zhotovovány mačkáním do formy i foukáním, v našem případě vzhledem ke stopě po přílepníku na dně byly foukány z volné ruky (kat. č. 124–125). K typu Isings 41 a 42 lze přiřadit několik misek z nezdobeného foukaného skla na nízké prstencité nožce, které se od sebe navzájem liší profilem stěn a utvářením okraje. Miska (kat. č. 131) s aplikovaným vláknem na okraji členěnými paralelními rýhami (tzv. *grip handle*) patří k typu Isings form 43. Rozšířeny jsou po celém impériu od 2. poloviny 1. století. Dvě nezdobené misky polokulovitěho tvaru bez nožky s okrajem vně vyhnutým (kat. č. 137–138) patří k pozdním exemplářům, běžně se vyskytujícími ve 4. století n. l. (Isings form 96). Kromě misek z hladkého nezdobeného skla se objevují i větší exempláře zdobené barevnými z povrchu vystupujícími skvrnami (tzv. *Nuppen*). Poháry a pohárky jsou ve sbírce zastoupeny několika různými typy, do 1. století n. l. lze datovat pohárek s „kýlovitým“ profilem (kat. č. 139) s maximální výduť v polovině výšky těla, který je zdobený jemnými horizontálními rýhami. Rozšířeny jsou v mnoha částech římského impéria. Vysoký pohár foukaný z volné ruky s mírně konvexně prohnutými stěnami má na sobě nalepený starý štítek s nápisem *Salona* (kat. č. 140). Snad tedy byl nalezený na této lokalitě. Poháry tohoto typu bývají často zdobené rytými horizontálními liniemi a zhotoveny bývají z přirozeně zbarveného nebo monochromního barevného skla. Typ se objevuje v 1. století n. l., většina v tiberiovsko-klaudivského období. Nožka je vytvořena rozšířenými stěny nádoby u dna a dno je dovnitř prohnuté, tím se tento typ Isings form 34 liší od pohárů 4. století. Tyto poháry mají paralely v tenkostěnné keramice (Stern 2001,46). Jediným exemplářem ve sbírce je zastoupený cylindrický pohár (kat. č. 141) s přirozeně zbarveného skla s okrajem vně vyhnutým a zdobeným u dna dutým prstencem. Některé poháry tohoto typu mívají ještě jeden dutý prstenec pod okrajem. Na základě paralel lze datovat do 1–2. století n. l. (Atallah–Gawlikowska 2007). Tři pohárky ve sbírce z přirozeně zbarveného skla s horizontálně ovinutým vláknem kousek pod okrajem mají zaoblený (zapalovaný okraj) a směrem ke dnu se mírně rozšiřují, kde mají největší výduť (kat. č. 144–146). Jedná se o Vessbergův typ A II (bez nožky, *sack-shaped jars with short neck and splaying rim*) a typ B I (s podstavou, *sack-shaped jars with tubular base ring and glass thread round the neck*). Vessberg se domnívá, že je zhotovovala jedna dílna, činná na Kypru (1952, 145). Jeden exemplář na nožce byl nalezený v Karanis (Harden 1936) a datovaný do relativně raného kontextu 2.–3. století n. l. Další paralely jsou datovány až do 4. století n. l. Pohárky se

zprohýbanými stěnami (tzv. Faltenbecher) jsou ve sbírce zastoupeni několika exempláři. Dva pohárky s tělem zdobeným čtyřmi oválnými prohlubněmi v celé výšce těla jsou prakticky identické tvarem i rozměry (kat. č. 147–148). Oba představují akvizici od jednoho zdroje a mohou tedy pocházet i ze stejné oblasti. Zhotoveny jsou z přirozeně zbarveného tenkostěnného skla (Isings form 32). Rozšířeny jsou od konce 1. do 3. století n. l. ve východním i západním Středomoří a v severozápadních provinciích. Pohárek (kat. č. 150) z čirého skla s nízkým stlačeným tělem se čtyřmi kruhovými prohlubněmi představuje mladší typ, pro nějž je charakteristické tělo nižší než dlouhé trychtýřovitě rozšířené hrdlo. Nádobky tohoto typu s tělem též zdobeným kanelurami převažují v pohřební výbavě 4.–5. století n. l. v syrsko-palestinské oblasti. Mezi drobnými skleněnými fragmenty byly zajímavé dva, jedna nožka pohárku (kat. č. 151) s profilovanou stopkou (tzv. stemmed goblets) a fragment kruhového dna misky nebo pohárku se zubovitými výčnělky po obvodu, které vytvářely nožku nádoby (kat. č. 152). Oba fragmenty byly zhotoveny z přirozeně zbarveného skla, dno se zuby ze skla s intenzivnějším zeleným odstínem. V obou případech se jedná o fragmenty z byzantského období, nalézané ve východním Středomoří v kontextu 5. a 6. století. Pro skupinu nádobek přibližně stejných rozměrů (v. kolem 9 cm) z přirozeně zbarveného skla (kat. č. 153–5) je charakteristické vysoké trychtýřovitě rozšířené hrdlo a vydutý prstenec pod okrajem. (Nádobky různého tvaru těla s široce rozevřeným ústím bývají v anglické literatuře nazývány jars). Typ je charakteristický pro syrsko-palestinskou oblast, kde se objevují v různých modifikacích těla s různým dekorem: aplikované vlákno, optický dekor ve 4. a na začátku 5. století n. l. Dva flakony/pohárky jsou téměř identické s téměř bikónickým tělem, třetí nádoba (kat. č. 155) má kulovitější tělo a prstenec pod hrdlem tvoří natažené vlákno. Arybally ze silnostěnného skla s kulovitým tělem a delfínovitými uchy jsou ve sbírce zastoupeny několika exempláři. Až na kat. č. 159, které je zhotovené z transparentního žlutého skla jsou všechny z přirozeně zbarveného skla různé intenzity modrozeleného odstínu. Objevují se v 1. století (běžně se nacházejí v Pompejích a Herculaneu, cf. Scatozza Höricht 1986) a používány byly až do začátku 3. století n. l. Navzájem se liší utvářením okraje, kat. č. 156 má mohutný „střechovitě“ zešikmený okraj, ostatní mají okraj zahnutý ven a zpátky dovnitř a shora zploštělý. Zajímavým exemplářem je aryballos (kat. č. 157) s devíti reliéfními žebry v dolní třetině těla vytvořenými stisknutím stěny nádoby pinzetou. Tento způsob výzdoby se objevuje výjimečně, jediná

analogie byla nalezena ve sbírce Wolf (Stern 2001, no. 36). Vzhledem k drobným odlišnostem v posazení uch, jejich tvaru a tvaru okraje se předpokládá jejich lokální výroba. Arybally s tzv. collar rim jsou charakteristické pro východní Středomoří. Skleněné urny se používaly v těch oblastech, kde byla rozšířena kremace, tj. v západním Středomoří, v severozápadních provinciích, ve Španělsku a v západní části severoafrického pobřeží po Tripolis. Ve východní části římského impéria se objevují jenom vzácně. Ve sbírce se nacházejí tři urny bez uch typu Isings form 67, dvě jsou velkých rozměrů (kat. č. 162–163) a jedna středně velká (kat. č. 161). Všechny jsou zhotoveny z přirozeně zbarveného skla. Opatřeny bývaly víčky, jako je fragmentárně dochované víčko s kulovitým zakončením, tzv. *domed lid* (Isings form 66a), kat. č. 164. Dvě nádoby miniaturních rozměrů (Isings form 68) jsou stejného tvaru jako velké urny a pocházejí ze stejného období (kat. č. 165–166). K cylindrické lahvi bez uch s horizontálním okrajem tvaru plochého disku (kat. č. 167) s malým otvorem uprostřed lze najít blízkou paralelu v syrsko-palestinské oblasti z konce 1. a začátku 2. století n. l. Velkou a typově i chronologicky rozmanitou skupinu představují lahve bez uch. Všechny jsou zhotoveny z přirozeně zbarveného skla, až na kat. č. 171. Fragmentárně dochovaná lahev (chybí část okraj, a stěp na těle) z vínového skla (kat. č. 171) je zdobena opakním bílým vláknem horizontálně ovinutým kolem hrdla i celého těla, které reliéfně vystupuje z povrchu. Lahve tohoto typu z barevného monochromního skla se objevují v různých velikostech, od malých unguentarií v. 6, 7 cm, k velkým lahvím kolem 15 cm. Vyskytují se v západním i východním Středomoří, podle části dochovaného okraje, který je vyhnutý ven, nahoru a zpátky dovnitř, lze lahev považovat za výrobek východního Středomoří, stejně jako lahev (kat. č. 172) z přirozeně zbarveného skla s dlouhým komínkovitým hrdlem, které se směrem k okraji mírně zužuje a která má specificky tvarovaný okraj tzv. *collar rim* (zahnutý ven, dolů, nahoru a horizontálně ven). V obou případech se jedná o výrobek 1.–2. století n. l. Do téže doby a stejné oblasti lze situovat i lahev s pytlovitě rozšířeným tělem a tzv. *collar rim* z přirozeně zbarveného skla bez dekorace (kat. č. 173), která mívá často paralely s jemnými horizontálními rýhami na těle. Dvě lahve z přirozeně zbarveného skla jsou zdobeny stejnobarevným aplikovaným vláknem. Velká lahev bez okraje (kat. č. 174) směrem ke dnu s pytlovitě rozšířeným tělem má na těle vlákno tvořící ve spodní části těla vlnovku, jejíž vrcholy jsou pospojovány kapkovitými útvary zakončenými pod hrdlem do špičky. Dobré paralely lze nalézt ve východním Středomoří,

zejména v syrsko-palestinské oblasti ve 3. až 4. století n. l. (Saldern 1980, Nr. 87). Okraj takových lahví byl trychtýřovitě rozevřený, nebo mívaly komínkovité, rovně seříznuté hrdlo. Lahev s válcovitým tělem a dlouhým trychtýřovitě rozevřeným hrdlem (kat. č. 186) zdobená na hrdle horizontálně ovinutým velmi tenkým stejnobarevným vláknem je fragmentárně dochovaná, chybí střepe na těle a hrdle, podle inventárního záznamu bývala opatřena tyčinkovitým ouškem, které nebylo nalezeno. I tato lahev má analogie ve východním Středomoří ve 4. století n. l. Existují různé varianty, pro které je společné dlouhé trychtýřovité hrdlo většinou delší než tělo. Dvě lahve rozdílné velikosti a typu jsou zdobeny mělkými rytými horizontálními rýhami. Lahev s kulovitým tělem a hrdlem mírně se trychtýřovitě rozevírajícím má rýhy pod hrdlem, na hrdle a na těle nad výdutí v nepravidelných intervalech (kat. č. 177), nalezena byla údajně v Kerči. Lahve tohoto typu jsou rovněž datované do 3. až 4. století. Téměř identickou lahev rozměry, tvarem i dekorem publikoval Whitehouse (1997, no. 434), která měla být nalezena údajně v Sýrii. Malá lahvička s kulovitým tělem (kat. č. 187) s krátkým trychtýřovitě rozšířeným hrdlem výrazně u kořene zaškrbeným je rovněž zdobena na těle horizontálními rýhami. I v tomto případě se jedná pravděpodobně o výrobek 4. století východního Středomoří. Unikátním exemplářem ve sbírce je tzv. Puteolská lahev (kat. č. 182) s rytým výjevem představujícím přístavní vedutu na kulovitém těle. Datovaná je do konce 3., případně začátku 4. století n. l. a vyrobena byla v Itálii. Velká lahev s bočníkovitým tělem, rovným dnem uprostřed dovnitř prohnutým s komínkovitým hrdlem, které se směrem i okraji trychtýřovitě rozšiřuje má pod okrajem dutý prstenec (kat. č. 184). Paralely ze 3.–4. století n. l. lze najít ve východním Středomoří, některé exempláře mají tělo zdobené optickým dekorem (spirálovité žlábkování, Saldern 1974, Nr. 69). Se stejným dekorem se objevují i lahve s kulovitým tělem, dlouhým komínkovitým hrdlem, které se trychtýřovitě rozšiřuje až u okraje. Velká lahev tohoto typu (kat. č. 180) má tělo bez dekorace, paralely lze najít ve východním Středomoří 4. století n. l. Menší lahev z přirozeně zbarveného skla s modrozeleným zabarvením má bočníkovité tělo a dno dovnitř vtažené. Zhruba od poloviny výšky těla směrem ke dnu je zdobena mělkými kanelurami (kat. č. 179). Charakteristickým znakem pro pozdní období je komínkovité hrdlo trychtýřovitě rozšířené až směrem k okraji. Lahev stejného tvaru bez dekoru na těle byla nalezena v Sidónu ((Arveiller-Dulong–Nenna 2005, č. 1327). Datovaná je do 5.–7. století n. l.

Džbány s jedním uchem s kulovitým nebo bochníkovitým tělem mají různou velikost. Do 1. století n. l. a západního Středomoří lze situovat džbány na nožce s téměř kulovitým tělem (Isings form 52a, kat. č. 191–192). Oba jsou zhotoveny z přirozeně zbarveného skla, do flavijského období se často foukaly i z barevného skla. Kromě Itálie jsou rozšířeny i v římských provinciích. Džbány bez podstavy se specificky utvářeným okrajem (*collar rim*), který je zahnutý ven, dolů a zpátky nahoru a horizontálně ven (kat. č. 193), lze na základě paralel datovat do 1. až 2. století a jedná se o výrobky východního Středomoří. Aplikováním stejnobarevného vlákna jsou zdobeny dva malé džbány/pohárky na prstenčité nožce. Kat. č. 195 s kulovitým tělem má 2 ½ krát horizontálně ovinuté vlákno pod hrdlem. Páskové ouško je v horní i dolní části opatřeno výčnělkem připomínajícím opěrku pro palec. Tvarem i rozměry prakticky stejný džbánek ze soukromé sbírky publikoval Whitehouse (1997, no. 331), chybí pouze aplikované vlákno. Druhá velmi blízká paralela pochází z Olbie (Boosen 1984, Nr. 157). Datovány jsou do 1.–2. století. Druhý džbánek (kat. č. 196) s aplikovaným vláknem pod okrajem má poněkud jiný tvar těla, užší nožku a jednou ovinuté vlákno pod hrdlem. V tomto případě se snad jedná o pozdější typ, jediná blízká paralela bez provenience je datována do 3.–4. století n. l. (Whitehouse 2003, no. 1186). Dva džbány s kulovitým tělem, komínkovitým hrdlem, které se směrem k okraji trychtýřovitě rozevívá, různé velikosti (kat. č. 197–198) mají pod okrajem ovinuté silné stejnobarevné vlákno. Ucho mívají někdy provedené z barevného skla a bývá smyčkou spojeno s vláknem pod hrdlem. Paralely mají ve východním Středomoří 4. století n. l. Menší džbánek s tenkým vláknem ve spodní části hrdla se třemi závity a tělem zdobeným prohlubněmi (kat. č. 199) má rovněž analogie v téže době a oblasti. Džbánek s cylindrickým tělem zdobeným vertikálními žebry (kat. č. 201) patří do skupiny syrsko-palestinského skla 4. století foukaného do formy. Dvě cylindrické lahve se stlačeným tělem a jedním uchem (Isings form 51A) mají složitě profilovaný okraj (kat. č. 203–204) charakteristický pro východní Středomoří, zejména Kypr (Charlesworth 1966, str. 32–33). Tělo mívají často zdobené horizontálními rýhami. Malá lahev s cylindrickým tělem a delším široce rozevřeným hrdlem má paralel v syrsko-palestinské oblasti v první polovině 4. století n. l. Hranaté lahve patří k velmi rozšířenému typu ve všech oblastech římského impéria. Soustředné kruhy vystupující v nevýrazném reliéfu jsou častou značkou objevující se na dně těchto nádob. V případě lahve (kat. č. 207) se tento motiv objevuje na stěnách. Buď šlo o záměr, nebo byla forma špatně sestavena a díly používané na dno byly použity

na stěny. Miniaturní lahev (kat. č. 208) má stěny hladké a reliéfní kruhy na dně. Kolek tvořený písmeny PPPC umístěnými v rozích dna a dvěma kruhy uprostřed má malá lahev (kat. č. 209). Všechny hranaté lahve lze datovat do 1.–2. století n. l. Do skupiny amfory byly zařazeny nádoby různé velikosti i tvarů, které mají shodně dvě svislá ucha. Malá amforka (kat. č. 210) s válcovitým tělem a specificky utvářenými uchy, které začínají na plecích, v ostrém úhlu směřují k hrdlu a od hrdla jsou taženy k okraji, se blíží typu Isings form 127. Jedná se o typ méně frekventovaný ve východní části římského impéria, datovaný do 3. až 4. století n. l. Plochou amforku (kat. č. 211) z nažloutlého skla s tmavými modrozelenými asymetrickými uchy (ucho zdvojené na jedné straně) lze situovat do východního Středomoří, nejpravděpodobněji do syrsko-palestinské oblasti, kde byla v pozdně římském období oblíbená kombinace tmavě žluté nebo jantarové s uchy z tmavomodrého nebo modrozeleného vlákna. Amora/jar (kat. č. 212) s vejčitým tělem, dutým prstencem pod okrajem zdobená ve spodní třetině těla jemnými svislými žlábkami má mnoho paralel ve východním Středomoří, konkrétně v syrsko-palestinské oblasti. Objevují se v různých obměnách z přirozeně zbarveného skla i barveného s uchy i bez uch. Do téže oblasti a období patří i amfora s jedním uchem odlomeným (kat. č. 213) kuželovitého tvaru těla ze žlutozeleného skla, po stranách se zvlněným tmavomodrým vláknem. Analogický dekor se nachází mezi tvary na nožce i s plochým dnem. Do tzv. *Blue zigzag group* patří amfora-diota (kat. č. 214) se dvěma svislými uchy u kořene hrdla. Tento způsob dekorace se objevuje na těle různých typů nádob ve 4. a na začátku 5. století n. l. v Palestině. Pánev s vodorovným držadlem (kat. č. 215)) svým tvarem imituje bronzové nádoby. Vodorovné držadlo je u okraje nádoby rozšířeno v imitaci ptačích hlaviček. Typ se objevuje především v západní části římského impéria na konci 1. a ve 2. století n. l., i když existují i jeho varianty ve východní části. Nádobky různých tvarů, které mají uvnitř hrdla přepážku s malým otvorem, nebo případně výrazně zaškrčené hrdlo v místě přechodu v tělo, které ponechává jenom malý otvor, se nazývají *sprinklery*. Mohou mít různý tvar, ve sbírce Národního muzea se nachází čtyři nádoby tohoto typu s kulovitým tělem charakteristickým pro 3. století n. l. (kat. č. 216–219). Všechny byly foukány do vícedílné formy, což mimo jiné prozrazují švy v místě spojení formy. Dva mají na těle kosočtverečný dekor (kat. č. 216–217), který patří k nejběžnějšímu na tomto typu nádobek (Stern 1995, nos. 129, 130). Zhotovovány byly v syrsko-palestinské oblasti od druhé poloviny 3. století n. l. Kat. č. 219 má tělo zdobené optickým dekorem tvořeným spirálovitým žebrováním,

kat. č. 218 velmi nepatrné svislé žlábký. Zdvojená unguentaria (též tz. kohl tubes) jsou nejrozšířenější nádobkou v palestinské oblasti (kat. č. 220–221) a také typem užívaným po velmi dlouhou dobu od pozdního 3. století do 6.–7. století n. l. Opatřeny bývaly uchy vedenými přes ústí, protože nádobka nemohl stát sama o sobě. Podle toho, zda mají příčné ucho přes okraj a jak složitě provedené, je lze rozdělit do několika skupin. Kat. č. 220 se dvěma postranními a jedním příčným uchem patří k typu Class IIC (Stern 2001, 273), který je nejvíce rozšířený v Palestině. Většina je zdobena aplikovanými vlákny, jako je tomu i v případě nádoby (kat. č. 221) z medově zbarveného skla. Lahvičky s více nebo méně kulovitým tělem opatřeným výlevkou se běžně vyskytují po celém římském impériu (kat. č. 222). Součástí sbírky je i sasánovské a islámské sklo. Typickým výrobkem sasánovských sklářů 8.–9. století je malá nádobka ze silnostěnného skla s fasetovým výbrusem ve dvou řadách na těle (kat. č. 226), k příkladům islámského skla patří flakony/lahve se vzory foukanými do formy a miniaturní konvičky se zobákovitou výlevkou, kat. č. 232–235 (Jenkins 1986). Dvě malé lahvičky shodného tvaru i rozměrů s dutým prstencem uprostřed výšky hrdla a vejčitém tělem z transparentního skla, v jednom případě sytě modrého (kat. č. 229), ve druhém světle modrého (kat. č. 230) mají téměř shodnou paralelu ve sbírce archeologického muzea v Miláně (Roffia 1993, n. 452) a snad se i v tomto případě jedná o výrobek východního Středomoří. Výrobek raného středověku západního středomoří představuje tzv. Sturzbecher (kat. č. 225), který se objevuje ve Francii a Německu v merovejské době, zejména v 6. a 7. století.

Funkce nádob

Nádoby lze v podstatě z hlediska funkce rozdělit do dvou kategorií, na nádoby používané v každodenním životě (tj. v toaletě, k uskladnění, ke stolování, k přepravě) a v pohřebním ritu, kde nemusely mít nějakou specifickou roli. Obě tyto funkce se mohly navzájem prolínat. Ve sbírce je zastoupena většina tvarů skleněných nádob používaných v římském světě od 1. do 5. století n. l. Většina sloužila jako stolní nádobí, v některých případech je jejich funkce jednoznačná, v jiných není zcela jasná a o jejich využití se lze jenom dohadovat.

Balsamaria (unguentaria) se používala, jak o tom svědčí nálezy ze sídlišť i hrobů, jako nádoby na vonné oleje v každodenním životě, ale od 1. do 4. století n. l. jsou zároveň častou součástí pohřebního ritu. Všechny jejich typy se nacházejí ve značném množství

v žárových i kostrových pohřbech. Dalším takovým příkladem jsou olle (urny) různých typů používané jako nádoby na uskladnění potravin a tekutin (na hodně známé fresce z Meandrova domu je zobrazena velká skleněná nádoba naplněná ovocem blížká tvarem). Mnoho jich bylo nalezeno ještě se zbytky popela. Některé tvary vycházejí ze současné keramiky (např. Faltenbecher), jiné, jako hranaté lahve, představují specifický typ sklářské produkce a tento trend pokračuje zejména od 2. století dále, kdy se tvary skleněných nádob dále vzdalují od kovových a keramických předloh.

Jaká byla funkce tzv. zarte rippenschale není přesně známo, vzhledem k neopracovanému okraji se někteří badatelé domnívají, že se nepoužívaly k pití, ale k servírování potravin, nebo omývání prstů při jídle. Hofheim cups se používaly jako stolní nádobí (podle vyobrazení na nástěnné malbě z Herculanea (Stern 2001, 45), kde je pohár položený přes hrdlo keramického džbánu, nicméně rovněž mohly být používány k omývání prstů, misky téhož typu s kýlovitým profilem opatřené víčkem byly používány na kosmetické látky. Vysoké poháry s kónickým nebo mírně vejčitým tělem byly určeny k pití, stejně jako pohárky typu Faltenbecher. Flakony/pohárky z dutým prstencem pod okrajem vzhledem k prstenci nebyly vhodné na pití. Arybally se nacházejí v soukromých domech, často se zbytky bronzových řetízků nebo zátek, používaly se do koupele. Miniaturní nádoby (ollette) Isings form 68 s širokým okrajem, z nichž některé byly nalezeny uvnitř s bronzovými tyčinkami, byly používány na masti i na léky, v případě větších rozměrů mohly být používány i při stolování, například na omáčky. Sprinklery (též *dropper flasks*) jsou nádoby, které mají uvnitř v místě přechodu hrdla v tělo přepážku s malým otvorem, případně výrazné zaškrčení, které ponechávalo jenom malý otvor. Jsou to nádoby, z kterých vytéká tekutina jenom po kapkách. Předpokládá se jejich užití na nějaké vonné esence, často jsou rovněž zhotoveny z různě zdobeného barevného skla, a tudíž plnily i reprezentativní funkci a nesloužily k běžnému každodennímu užití. U zdvojených unguentarií je užití jednoznačné. Rozborem zbytků uvnitř nádobek byl zjištěn černý prášek používaný k líčení očí, zvyk rozšířený mezi muži i ženami. Cylindrické lahve s jedním uchem zhotovované v nízké i vysoké verzi jsou běžně rozšířenou nádobou na tekutiny i pevné látky, v západní části římského impéria byly také často používané jako urny. Hranaté lahve byly běžné užitkové zboží, které se používalo k transportu jako obalový materiál. Určeny byly k převážení tekutých látek (předpokládá se například olej nebo omáčky), ale také se mohly v obchodech plnit tekutým zbožím dováženým v jiném

obalovém materiálu, jako byly například amfory. Pánve (též naběračky) s hlubokou miskou a vodorovným držadlem mají prototypy v kovových nádobách používaných k servírování pokrmů, skleněné verze nemohly být používány k vaření, ale např. jako omáčníky, případně k přelévání a servírování tekutin. Menší lahvičky s uchem nebo bez uch s více nebo méně kulovitým tělem a trubicovitou výlevkou na těle se nacházejí v hrobech dospělých i dětí a uvažuje se o jejich užití jako sacích lahviček, k lití oleje do lampiček, případně k plnění malých nádobek různými tekutinami.

Většina skla ve sbírce foukaného z volné ruky je zhotovena z přirozeně zbarveného skla, z raného římského skla (1.–začátek 2. století n. l.) jsou ve sbírce dvě malé nádoby/unguentaria cibulovitého tvaru zhotovené z barveného skla (kat. č. 57 ze žlutého a kat. č. 58 z modrého) a lahvička z medově zbarveného skla tvaru datle foukaná do formy (kat. č. 104). Kombinováním foukání do formy a z volné ruky je zhotovena miska s jemnými žebry rovněž z medově zbarveného skla, tzv. Zarte rippenschale (kat. č. 119). Tzv. Hofheim cup je zhotovený ze žlutého skla (kat. č. 123), lahev bez ucha z vínového skla s kulovitým tělem ovinutým bílým opakním vláknem (kat. č. 171) a aryballos (kat. č. 159) ze světle žlutého skla.

K raně římskému sklu lze rovněž zařadit arybally (kat. č. 156–160), džbány s jedním uchem na nožce i bez nožky (kat. č. 191–194) s cylindrickým i hranatým tělem (kat. č. 203–204, 206–209), urny různé velikosti (kat. č. 161–163) i nádoby na masti (kat. č. 165–166), malé misky s analogiemi v Herculaneu (kat. č. 124–125) (Scatozza Höricht 1986, forma 7), misky typu Isings form 42 (kat. č. 128–129). Výroba skla je v tomto období dosti uniformní v celém římském impériu a odlišit výrobní provenienci je možné pouze na základě některých detailů, jako je například odlišné utváření okraje (kat. č. 203) nebo četnost typu v nálezech v jednotlivých oblastech (např. hranaté lahve jsou frekventovanějším typem v západní části impéria).

Od druhého století se sklářský průmysl vyvíjel stále víc na západě a východě individuálním směrem. Jedinou výjimkou byly luxusní stolní servisy. K luxusnímu sklu patří i lahev s komínkovitým tělem a rytým pohledem na přístav v Puteoli opatřená nápisem (kat. č. 182). Sklářství na východě zaznamenalo největší rozkvět za pozdního císařství. Regionální výroba se stává dominujícím faktorem ve výrobě skleněných nádob. Ve 4. století dochází k oživení foukání do formy (kat. č. 201). Skláři experimentují s optickými dekory

vytvořenými ve vícedílných formách. Optické geometrické vzory se běžně objevují na tzv. sprinklerech (kat. č. 216–217), které jsou typickými syrskými výrobky (snad původně parthskými). Dalšími typickými výrobky východního Středomoří jsou tzv. zdvojená unguentaria (kat. č. 220–221) (též Kohl tubes) nebo nádoby zdobené aplikovaným vláknem odlišné barvy od barvy matrice (kat. č. 213).

Sbírka Národního muzea se, jak již bylo řečeno v úvodu, rozrůstala nesystematicky, často po jednotlivých akvizicích či darech ze soukromých sbírek již od samých počátků evidence sbírky ve 20. letech minulého století. Pouze pět nádob zapsaných pod inventárními čísly H10-819–823 (kat. č. 177, 64, 180, 86, 87) má uvedenou provenienci Kerč. Ve dvou případech se jedná o unguentaria blízka typu Isings form 82a1 (kat. č. 86–87), unguentarium Isings form 28a (kat. č. 64) a dvě velké lahve bez uch s trychtýřovitě rozšířeným hrdlem (č. kat. 177 s horizontálními rýhami na těle a č. kat. 180 s dlouhým komínkovitým hrdlem s trychtýřovitě rozšířeným koncem). Velký soubor skla byl do sbírky převeden původně ze zámecké sbírky v Brandýse nad Labem. Kromě unguentarií jsou v tomto souboru dvě lahve s jedním uchem (kat. č. 191–192), dvě misky (kat. č. 126–127) a tzv. Hofheim cup (kat. č. 123). Tento soubor podle charakteru předmětů vznikl v západním Středomoří, nejpravděpodobněji v Itálii (též na základě analýzy bronzových utensilií, nádob a keramiky z tohoto souboru).

Větší soubor skleněných nádob představuje akvizici spojenou se jménem obchodníka se starožitnostmi Františka Zapletala. Jedna část byla do muzea zakoupena v období mezi světovými válkami a druhá část v roce 1941. U těchto akvizic není známá provenience, v obou případech se však mezi akvizicemi nacházejí výrobky typické pro východní Středomoří (např. sprinkler, kat. č. 216), ale například i unguentaria různého typu, u nichž nelze jejich původ jednoznačně stanovit (též Faltenbecher, kat. č. 147–148 apod.). Další velký soubor skleněných nádob představuje sbírka fotografa Bedřicha Formana, tento soubor, zahrnující i islámské sklo, vznikl podle charakteru nádob ve východním Středomoří.

Seznam literatury:

Atallah, M.–Gawlikowska, K. 2007: The Glass in the Beiteddine Museum (Walid Joumblatt Collection), *Baal* 11, 167–277

Arveiller-Dulong, V.—Nenna, M-D. 2005: *Les verres antiques du Musée du Louvre*. Paris.

Biaggio Simona, S. 1991: *I vetri romani. Provenienti dalle terre dell'attuale Cantone Ticino*. Locarno.

Boosen, M. 1984: *Antike Glaser*. Kassel

De Tommaso, G. 1990: *Ampullae vitreae. Contenitori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell' Italia ormana (I sec.a.C.–III sec.d.C)*. Roma

Grose, D. 1989: *Early Ancient Glass: The Toledo Museum of Art*. Toledo

Harden, D. B. 1935: *Romano-Syrian Glasses with Mould-blown Inscriptions*, *The Journal of Roman Studies*, 25, 163–186

Harden. D. B. 1936: *Roman Glass from Karanis*. Ann Arbor.

Charlesworth, D. 1966: *Roman square bottles*, *JGS VIII*, 26–41

Isings, C. 1957: *Roman Glass from dated Finds*. Croningen/Djakarta.

Jenkins, M. 1986: *Islamic Glass: a brief history*. New York.

Roffia, E. 1993: *I vetri antichi delle civiche raccolte archeologiche di Milano*. Milano.

Rützi, B. 1991: *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst*. *Forschungen in Augst* 13. Augst.

Saldern von, A. 1974: *Glassammlung Hentrich, Antike und Islam*. Düsseldorf

Saldern von, A. 1980: *Von der Antike bis zum Jugendstil: Sammlung Hans Cohn*. Mainz am Rhein

Scatozza Höricht, L. A. 1986: *I vetri romani di Ercolano*. Roma

Stern, E. M. 1995: *Roman Mold-blown Glass*. Toledo.

Stern, E. M. 2001 : *Roman, Byzantine and Early Medieval Glass. 10 BC–700 CE*. Ernesto Wolf Collection. Ostfildern.

Vessberg, O. 1952: *Roman Glass in Cyprus*. *Opuscula Archaeologica* 7, 109–165.

Whitehouse, D. 1997: *Roman glass in the Corning Museum of Glass*. Volume I. Corning.

Whitehouse, D. 2003: *Roman Glass in the Corning Museum of Glass*. Volume III. Corning

